

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

תפילה של נשות הכותל בכותל המערבי

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240 / 1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

כתיבה: נטע משה

אישור: שרון סופר, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

י"ח באייר תשע"ג

28 באפריל 2013

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת עליזה לביא, ומוגש לקראת דיון משותף של הוועדה לקידום מעמד האישה וועדת הפנים והגנת הסביבה בנושא הסדרי התפילה בכותל המערבי – נשים מתפללות בכותל. מסמך זה יסקור את ההתפתחויות בנושא ב-24 השנים האחרונות, למן התפילה הראשונה בשלהי 1988, שבה נעשה ניסיון לקיום תפילה קבוצתית של נשים ברחבת הכותל המערבי, ובכלל זה קריאה בספר תורה והתעטפות בטלית. נוסף על כך יוצגו ניסיונות ההסדרה – פסיקות בג"ץ, ועדות שרים וועדות מנכ"לים ממשלתיות והחלטות הפרקליטות. עיקרו של מסמך זה הוא הצגה כרונולוגית של הסוגיה והשתלשלותה במהלך השנים. מסמך זה אינו עוסק במחלוקת ההלכתית בסוגיה, ולא מוצגות עמדות הגורמים הנוגעים בדבר בנוגע לחלופות שהוצעו במהלך השנים – משרד הממשלה (משרד ראש הממשלה, המשרד לביטחון פנים, המשרד לענייני דת, משרד המשפטים ומשרד התיירות), הרבנות הראשית לישראל, רשות העתיקות, הקרן למורשת הכותל, החברה לפיתוח מזרח ירושלים, אונסק"ו, הוואקף, עיריית ירושלים, ועדות התכנון, התנועה הרפורמית, התנועה המסורתית וקבוצות ציבוריות אחרות.

1. רקע – נשות הכותל

נשות הכותל הן קבוצה של נשים המגדירות את עצמן "נשים אורתודוקסיות, קונסרבטיביות ורפורמיות אשר כל ראש חודש מתאספות לתפילה בכותל המערבי."¹ שמה המקורי של הקבוצה היה "שירה חדשה", אם כי בציבור השתרש במהרה הכינוי "נשות הכותל", ככל הנראה בהשפעת התרגום מאנגלית של International Committee for Women Of the Wall (ICWOW) – ועד שקם בארה"ב בשלהי 1989 כדי לתמוך בפעילות קבוצת הנשים בארץ.²

טקסי הדת שנשות הכותל מבקשות לקיים בעזרת הנשים ברחבת הכותל המערבי הם "להתפלל בקול, להתעטף בטליתות ולקרוא בתורה, כקבוצה ובקול".³ מנהגים אלו שונים ממנהגי התפילה שהיו ושעודם מקובלים ברחבת הכותל המערבי, אף כי יש מחלוקות בדבר הפרשנויות וההיתרים ההלכתיים לקיומם.⁴ כאמור, לא נדון במסמך זה בפרשנויות ההלכתיות לקיום מנהגי נשות הכותל.

נשות הכותל היו שותפות במהלך השנים לכמה עתירות שהוגשו לבג"ץ בנושא סידורי התפילה בכותל המערבי. העתירות המוקדמות (1989, 1990, 1995), הוגשו מטעם נשות הכותל כקבוצה (הוועד הבין-לאומי למען נשות הכותל) או כיחידות הנמנות עם נשות הכותל. עתירות אלו, וכן העתירה שהוגשה נגדן ב-2000 מטעם מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואחרים, עסקו בסידורי התפילה לנשים יהודיות ברחבת הכותל המערבי. בינואר 2013 היו נשות הכותל שותפות לעתירה שהגישו שמונה עותרים, ובהם המרכז

¹ אתר נשות הכותל, [אודותינו – שאלות ותשובות](#), תאריך כניסה: 25 באפריל 2013. הגדרה זו אינה שונה במהותה מההגדרה "קבוצות תפילה של נשים, ביחד עם נשים יהודיות אחרות, כשהן עטופות בטליתות וקוראות בקול מהתורה", שהובאה בבג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואחרים, סעיף 1.

² לאה שקדיאל, [קבוצת נשות הכותל: פמיניזם רדיקלי כהזמנה לשית ישראל חדש?](#) בתוך: [מערבולת הזהויות – דיון ביקורתי בדתיות ובחילוניות בישראל](#), ערכו: יוסי יונה ויהודה גודמן, מכון ון ליר בירושלים והוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004, עמ' 277-315, מתוך אתר האגודה הישראלית ללימודים פמיניסטיים ולחקר המגדר, תאריך כניסה: 28 באפריל 2013; דג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן, סעיף 9. דג"ץ – דיון נוסף בבג"ץ.

³ אתר נשות הכותל, [אודותינו – שאלות ותשובות](#), תאריך כניסה: 25 באפריל 2013.

⁴ פרנסס רדאי, [מתביעה לשוויון בהגדרת הזהות הדתית: מקרה נשות הכותל – סאגה בבית-המשפט העליון](#), המשפט – כתב העת של בית-הספר למשפטים במכללה למינהל, כרך י"ג, ינואר 2008, תאריך כניסה: 28 באפריל 2013; בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואחרים, סעיף 2, סעיף 5.

הרפורמי לדת ומדינה, "קולך" והתנועה המסורתית.⁵ העתירה עוסקת בסוגיות נרחבות הנוגעות לניהול הכותל המערבי, לייצוג בקרן למורשת הכותל ולסמכות של רב הכותל והמקומות הקדושים.

2. סקירה כרונולוגית

בראש חודש טבת תשמ"ט (9 בדצמבר 1988), בעת שהתקיים בירושלים "הכנס הבין-לאומי הראשון של פמיניסטיים יהודיות",⁶ התארגנה קבוצה של נשים יהודיות לשם תפילה משותפת ברחבת הכותל המערבי, תוך התעטפות בטלית וקריאה בקול בספר תורה. התפילה לוותה בהתנגדות מצד מתפללים ומתפללות אחרים שנכחו בכותל, שהגיעה לכדי התנהגות אלימה כלפי נשות הכותל.⁷ נשות הכותל ביקשו להמשיך בתפילה משותפת זו בראש חודש ובמועדים מיוחדים, הודיעו למשטרה על הגעתן מבעוד מועד, ונפגשו עם הרב הממונה על רחבת הכותל המערבי, הרב גץ ז"ל. על-פי ההבנות שהושגו עם הרב גץ, הנשים יוכלו להתפלל יחד אך ללא טליתות וללא ספרי תורה. הבנות אלו לא קוימו, ו**בתענית אסתר (20 במרס 1989)** התפתחו מהומות אלימות, והמשטרה אף השתמשה ברימוני גז מדמיע לפיזור הפגנות. למחרת אירועים אלו הוגשה העתירה הראשונה בנושא (257/89), **ענת הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי**, (להלן: הבג"ץ הראשון).⁸ פסיקת בג"ץ בתיק זה ניתנה ארבע שנים לאחר הגשת העתירה, בינואר 1994, והיא תוצג בקצרה בהמשך.

בדצמבר 1989, במהלך בירור הבג"ץ הראשון, **פרסם השר לענייני דתות תיקון לתקנות השמירה על המקומות הקדושים ליהודים**. תקנות השמירה על המקומות הקדושים ליהודים, התשמ"א-1981, הותקנו מתוקף חוק השמירה על המקומות הקדושים, התשכ"ז-1967, הקובע כי "המקומות הקדושים יהיו שמורים מפני כל חילול וכל פגיעה אחרת", וכי דינו של המחלל מקום קדוש הוא עד שבע שנות מאסר, ודינו של הפוגע ברגשות בני הדתות כלפי המקומות הקדושים הוא עד חמש שנות מאסר. חוק המקומות הקדושים נוגע לכלל הדתות, ואילו תקנות השמירה מ-1981 נועדו רק ליהודים. תקנות אלו קובעות במפורש כמקום קדוש את "הכותל המערבי ורחבתו, לרבות כל מבנה וכל מעבר עילי או תת-קרקעי שהכניסה אליהם היא מתוך הרחבה". ב-**31 בדצמבר 1989 הוספה תקנה 2(א)**, הקובעת כי חל איסור "עריכת טכס דתי שלא על-פי מנהג המקום, הפוגע ברגשות ציבור המתפללים כלפי המקום". נציין כי סעיף 3 לחוק-יסוד: ירושלים בירת ישראל עוסק גם הוא בשמירת המקומות הקדושים וקובע כי הם "יהיו שמורים מפני חילול וכל פגיעה אחרת ומפני כל דבר העלול לפגוע בחופש הגישה של בני הדתות אל המקומות המקודשים להם או ברגשותיהם כלפי אותם המקומות".

בראש חודש כסלו תש"ן (דצמבר 1989) ביקשה קבוצה של נשים יהודיות תושבות ארצות-הברית חברות הוועד הבין-לאומי למען נשות הכותל לעלות לתפילה ברחבת הכותל עם נשות הכותל הישראליות.⁹ כניסתן לרחבת הנשים נמנעה, ולאחר חילופי מכתבים עם נציגי המשרד לענייני דתות הן עתרו ביוני 1990

⁵ יתר העותרים: מרכז צדק לנשים, מרכז יעקב הרצוג, חדו"ש – לחופש דת ושוויון, ישראל חופשית. בג"ץ 145/13 **המרכז הרפורמי לדת ומדינה – התנועה ליהדות מתקדמת בישראל ואח' נ' ראש הממשלה ואח'.**

⁶ לאה שקדיאל, **קבוצת נשות הכותל: פמיניזם רדיקלי כהזמנה לשיח ישראלי חדש?** הע' 2 לעיל; אתר נשות הכותל, **היסטוריה**, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013.

⁷ דנג"ץ 4128/00 **מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן**, סעיף 5, סעיף 7.

⁸ בג"ץ 257/89, 2410/90, **הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי**, פ"ד מח (2), 265.

⁹ דנג"ץ 4128/00 **מנכ"ל משרד ראש הממשלה נ' הופמן**, סעיף 9, סעיף 10.

לבג"ץ (בג"ץ 2410/90 סוזן אלטר ואח' נ' השר לענייני דתות ואח').¹⁰ הדיון בעתירה זו אוחד עם הדיון בעתירה הראשונה, ופסק-הדין שניתן משותף לשתייהן.

פסק-הדין הראשון (257/89, 2410/90), ניתן ב-26 בינואר 1994, בהרכב של שלושה שופטים – הנשיא השופט מאיר שמגר, המשנה לנשיא השופט מנחם אלון והשופט שלמה לוין. להלן תמצית פסיקת בג"ץ הראשונה כפי שתוארה בדבריו של השופט אליהו מצא בפסיקת בג"ץ השנייה, 3358/95:¹¹

בפסק הדין הראשון (שניתן ביום 26.1.94) קבע בית-המשפט (ולעניינים אלה פה-אחד) כי לעותרות אכן נתונה זכות עקרונית להתפלל בדרכן וכמנהגן וכי תקנה 2(א)(א1) אינה חורגת מגדרו של חוק השמירה על המקומות הקדושים. אולם ביחס לשלושה עניינים אחרים נחלקו דעות השופטים: בדבר זכותן של העותרות לממש ליד הכותל, הלכה למעשה, את הזכות העקרונית לחופש פולחן הנתונה להן; בדבר פירוש של "מנהג המקום" כמשמעו בתקנה 2(א)(א1) הנ"ל; ובדבר מהות ההכרעה בעתירות.

בפסק-הדין הוצגו המחלוקות שהתגלעו בין השופטים, הודגשה הרגישות הרבה של הנושא והובאה המלצה לפתרון המחלוקות בדרך של הסכמה והבנה. בית-המשפט דחה את העתירות בכפוף להמלצתו, וכפי שתיאר זאת השופט מצא בפסיקת בג"ץ השנייה:¹²

תוצאת פסק-הדין הראשון הייתה, אפוא, שברוב דעות – ובכפוף להמלצה שנכללה בפסק-דינו של הנשיא שמגר – החליט בית-המשפט לדחות את העתירות. אך יושם אל לב, כי על-פי התפלגות הדעות שבפסק-הדין, שניים מן השופטים סברו וקיבלו שלעותרות עומדת זכות להתפלל כמנהגן גם ליד הכותל. ההבדל בין גישותיהם התמקד, לאמיתו של דבר, רק בכך, שבעוד שהשופט לוין היה נכון להצביע בפסק-דינו על זכותן האמורה של העותרות, סבר הנשיא שמגר כי תחילה, ובטרם יובא נושא העתירות להכרעה שיפוטית, יש למצות דרכים אחרות לגיבושו של הסדר מוסכם שמחד "יקיים את חופש הגישה לכותל" ומאידך "יצמצם פגיעה ברגשות המתפללים".

בעקבות פסק-הדין הראשון **החליטה הממשלה ב-17 במאי 1994, בהחלטה מס' 3123, על מינוי ועדת מנכ"לים** בראשות מנכ"ל משרד ראש הממשלה, שתמליץ בתוך שישה חודשים על "פתרון אפשרי שיקיים את חופש הגישה לכותל המערבי ואת חופש התפילה ברחבתו, תוך צמצום הפגיעה ברגשות המתפללים במקום".¹³ ב-12 ביוני 1994 פנו העותרות אל בית-המשפט בבקשה לקיים דיון נוסף בפסק-הדין הראשון. בית-המשפט דחה את העתירה בנימוק שיש להמתין להמלצות הוועדה.¹⁴ ב-20 בנובמבר 1994, בהחלטה

¹⁰ יתר העותרות: סוזן אלטר, פרופ' סוזן ראזנוף, פרופ' פיליס צ'סלר, רבקה האוט, פרופ' נורמה באומל-יוסף, פרופ' שולמית מגנוס, הוועד הבין-לאומי למען נשות הכותל. העתירה הוגשה נגד השר לענייני דתות, הממונה על הכותל המערבי, המפקח הכללי, משטרת ישראל והיועץ המשפטי לממשלה. בג"ץ 2410/90, 257/89.

¹¹ בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח', סעיף 4.

¹² שם, סעיף 8.

¹³ החלטת ממשלה מס' 3123 מיום 16 במאי 1994, "הסדרי התפילה ברחבת הכותל המערבי", התקבלה בדוא"ל ממזכירות הממשלה ב-23 באפריל 2013.

¹⁴ בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח', סעיף 10.

מס' 4221, החליטה הממשלה לדחות את המועד להגשת המלצות ועדת המנכ"לים בשישה חודשים.¹⁵ ב-30 במאי 1995 הוגש בג"ץ 3358/95 מטעם ענת הופמן, חיה בקרמן והוועד הבין-לאומי למען נשות הכותל¹⁶ נגד מנכ"לי משרד ראש הממשלה, משרד הדתות ומשרד הפנים, המשטרה, היועץ המשפטי לממשלה, יועצת ראש הממשלה למעמד האישה וממשלת ישראל. העותרות ביקשו להורות לוועדת המנכ"לים להגיש את המלצותיה ולממשלה להחליט, ועד אז לאפשר להן להתפלל כמנהגן.¹⁷ ב-2 ביולי 1995 החליטה הממשלה על דחייה נוספת של המועד להגשת המלצות הוועדה.¹⁸

המלצות ועדת המנכ"לים הוגשו ב-2 באפריל 1996. הוועדה פנתה אל הרבנים הראשיים לישראל, המרכז לפלורליזם יהודי, רשות העתיקות, החברה לפיתוח מזרח ירושלים ומשטרת ישראל. היא בחנה ארבע חלופות למציאת מקום תפילה לנשות הכותל שאינו ברחבה המרכזית, מתוך התחשבות בחוות דעת של המשטרה, שקבעה כי קיום תפילה ברחבת הכותל בדרכן של העותרות "תיתפס כפרובוקציה בעיני הציבור הנוהג להתפלל במקום, תפגע ברגשות המתפללים ותגרום להפרות סדר חמורות במקום".¹⁹ החלופות שנבחנו: רחבה שלמרגלות קשת רובינסון; אזור שלפני שערי חולדה; פינה דרום-מזרחית של חומת הר-הבית; הכותל הקטן. **הוועדה סברה כי הפינה הדרום-מזרחית היא החלופה המתאימה ביותר.**²⁰ לאחר הגשת המלצות ועדת המנכ"לים החליטה הממשלה למנות ועדת שרים שתבחן את ההחלטות ודרכי יישומן (החלטה מס' 777 מיום 21 באפריל 1996).²¹ הוועדה התפזרה בשל הבחירות לכנסת הארבע-עשרה.

ב-28 בנובמבר 1996 התקיים דיון בלשכת היועץ המשפטי לממשלה, ובו התגבשה החלטה להציע לעותרות שני אתרים חלופיים בגן הארכיאולוגי שבהם יוכלו להתפלל כדרכן – מדרגות חולדה וקשת רובינסון (הפינה הדרום-מערבית של הכותל המערבי). העותרות השיבו כי הן "מוכנות לשקול הצעה רשמית להפוך את מתחם קשת רובינסון לרחבת תפילה הדומה לרחבת הכותל", אך ציינו כי הן מעלות הצעה זו בלי שהן מוותרות על דרישתן לממש את זכותן ברחבת הכותל המערבי, וכן כי במצבה הנוכחי רחבת התפילה בקשת רובינסון אינה מכובדת.²²

ב-2 ביוני 1997 החליטה ועדת השרים לענייני ירושלים לאמץ את מסקנות ועדת המנכ"לים.²³ ועדת השרים קבעה כי "בהסתמך על הערכת משטרת ישראל לא ניתן לאפשר תפילת העותרות לפי דרכן, ברחבת הכותל המערבי". כמו כן היא המליצה לבחון אפשרות לאתר תפילה חלופי. באותה העת פעלה **ועדה בנושא הגיור בראשות שר האוצר דאז יעקב נאמן,** והנושא הובא בפניה.²⁴ הוועדה בחנה חמישה אתרים: מגרש החנייה הסמוך לרחבת הכניסה הכותל, הכותל הדרומי, עזרת הנשים ברחבת הכותל המערבי, רחבת הדגלים במעלה רחבת הכותל וקשת רובינסון. ב-23 בספטמבר **הגישה ועדת נאמן** את

¹⁵ החלטת ממשלה מס' 4221 מיום 20 בנובמבר 1994, התקבלה בדוא"ל ממזכירות הממשלה ב-23 באפריל 2013.

¹⁶ שם העותרות המלא במופיע בפסק-הדין: הוועד הבין-לאומי למען נשות הכותל אינק..

¹⁷ בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח', סעיף 12.

¹⁸ החלטת ממשלה מס' 5806 מיום 1 ביולי 1995, התקבלה בדוא"ל ממזכירות הממשלה ב-23 באפריל 2013.

¹⁹ חוות דעת של המשרד לביטחון הפנים שבה הובאו עמדת מפכ"ל המשטרה ועמדת מפקד מחוז ירושלים של המשטרה, מתוך

²⁰ בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח', סעיף 14.

²¹ דג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן, סעיף 28.

²² החלטת ממשלה מס' 777 מיום 21 באפריל 1996, התקבלה בדוא"ל ממזכירות הממשלה ב-23 באפריל 2013.

²³ בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח', סעיף 17.

²⁴ דג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן, סעיף 30.

החברים בוועדת נאמן: עו"ד אריאל וייס, עו"ד פרופי דב פרימר, הרב נחום רבינוביץ (ראש ישיבת מעלה-אדומים), הרב אורי רגב (נציג התנועה הרפורמית), הרב אהוד בנדל (נציג התנועה הקונסרבטיבית). מתוך דג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש הממשלה נ' הופמן, סעיף 32.

מסקנותיה וקבעה כי קשת רובינסון היא "החלופה המעשית ביותר לצורכיהן ולתביעותיהן של נשות הכותל". המלצות ועדת נאמן לא התקבלו על דעת נשות הכותל, כפי שציין השופט מצא בפסק-דינו:²⁵

יצוין כי נציגות העותרות בדיוני הוועדה דחו, מכול וכול, את כל החלופות המוצעות ועמדו על מימוש זכותן של העותרות לקיום תפילה כמנהגן בעזרת הנשים שברחבת התפילה שליד הכותל. נציגות העותרות חזרו על ההצעה, אותה העלו בשעתו לפני ועדת המנכ"לים, לקצוב להן זמן קבוע לתפילה ליד הכותל: שעה אחת בכל ראש חודש, למעט ראש חודש תשרי, ובסך הכול אחת-עשרה שעות בשנה. אולם הצעתן לא נתקבלה.²⁶

העותרות שללו, גם לגופה, את ההצעה שתקיימנה את תפילותיהן באתר קשת רובינסון. המקום, המנותק מרחבת הכותל, מצוי בלבו של הגן הארכיאולוגי, הגישה אליו לנכים ולמוגבלים אחרים היא קשה מאוד, והמקום עצמו צר מלהכיל את המתפללות כמנהג העותרות.

פסק-הדין השני בבג"ץ ניתן ב-22 במאי 2000, וחתומים עליו השופטים אליהו מצא, טובה שטרסברג-כהן ודורית ביניש (להלן: פסיקת בג"ץ השנייה). השופטים קבעו כי על הממשלה "לקבוע את ההסדרים והתנאים המתאימים, בגדרם תוכלנה העותרות לממש את זכותן לתפילה כמנהגן ברחבת הכותל המערבי". השופטים הוסיפו פסקת הבהרה:²⁷

לשם הבהרת-יתר נוסיף כי הקביעה הנדרשת מתייחסת רק לתנאים הקונקרטיים בהם תוכלנה העותרות להתפלל כמנהגן ברחבת הכותל, כגון המקום והמועדים בהם תוכלנה לעשות כן, תוך מיתון הפגיעה ברגשותיהם של מתפללים אחרים ותוך קיום סידורי האבטחה הנדרשים... מתבקשת הממשלה להשלים את טיפולה בקביעת ההסדרים לתפילתן ברחבת הכותל המערבי, מבלי להתנות זאת בקביעת הסדרי תפילה לציבורים אחרים, וזאת תוך שישה חודשים מיום מתן פסק-דינו.

שבועיים לאחר מתן פסק-הדין, ב-6 ביוני 2000, עתרה הממשלה לקיום דיון נוסף בנושא, דנג"ץ 4128/00 (להלן: פסיקת בג"ץ השלישית).²⁸ הממשלה ביקשה מבית-המשפט לקבוע כי כבר עשתה את הנדרש ממנה וכי נקבעו הסדרים ותנאים כנדרש.²⁹ הממשלה הציגה את עמדתה שקשת רובינסון היא "פתרון מכובד, הוגן ובר יישום באופן מיידי", שעונה על התנאים שהוצבו בפסיקת בג"ץ הראשונה, שכן "קשת רובינסון היא כאמור ממקטעי הכותל, והתפילה בו תייתר חיכוכים ותמנע פגיעה ברגשות המתפללים בכותל בדרך הנהגה מימים ימימה".³⁰

²⁵ בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח', סעיף 21, סעיף 23.

²⁶ שם, סעיף 21.

²⁷ שם, סעיף 30.

²⁸ דנג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש הממשלה נ' הופמן.

²⁹ שם, סעיף מס' 2.

³⁰ עמדת הממשלה כפי שהוצגה שם, סעיף 42.

פסיקת בג"ץ השלישית ניתנה ב-6 באפריל 2003 בהרכב מורחב של תשעה שופטים³¹ וברוב קולות. השופטים ציינו את זכותן של נשות הכותל להתפלל כמנהגן ליד הכותל, אך ציינו כי "אין היא זכות ללא גבולות", וכי יש למזער את הפגיעה האפשרית בשומרי מצוות אחרים. על כן הם קבעו כי יש להכשיר את אתר קשת רובינסון ולהופכו לאתר תפילה שבו יוכלו נשות הכותל לקיים את מנהגיהן, כפי שמתואר בפסק-הדין:³²

בית-המשפט העליון פסק:

- א. (1) זכותן של נשות הכותל להתפלל ליד הכותל כדרכן, ואולם זכותן להתפלל כדרכן ליד הכותל, ככל זכות במשפט, אין היא זכות ללא גבולות. היא נדרשת להימדד ולהישקל כנגד זכויות אחרות הראויות להגנה (318 ב-ג).**
- (2) בהתאם, יש לעשות ככל הניתן למזער את הפגיעה בשומרי מצוות אחרים חשים בשל אורח תפילתן של נשות הכותל, ועל דרך זו אף למנוע אירועים חמורים בהתנגשות שבין המחנות הניצים (318 ג-ד).**
- (3) כדי לנסות ולאזן בין התביעות הסותרות בנושא זה על הממשלה להכשיר את אתר "קשת רובינסון", המצוי בקרבת רחבת הכותל, ולהופכו לאתר תפילה מסודר על-מנת לאפשר לנשות הכותל להתפלל באתר זה על-פי דרכן, שכן האתר, במצבו הפיזי כיום, אינו יכול לשמש אתר ראוי לתפילה (318 ו-ז).**
- (4) אם לא יוכשר אתר "קשת רובינסון" תוך 12 חודשים, ומשלא נמצא הסדר המקובל על שני בעלי-הדין, חובה על הממשלה לקבוע הסדרים ותנאים מתאימים שבגדרם תוכלנה נשות הכותל לממש את זכותן לתפילה כמנהגן ברחבת הכותל המערבי (319 א-ב).**

השופטים ציינו בפסק-דינם כי אתר קשת רובינסון במצבו הפיזי הנוכחי (בשנת 2003) "אינו עשוי לשמש אתר תפילה ראוי", וקצבו 12 חודשים לממשלה להסדירו ולהציע הסדר "המקובל על שני בעלי הדין". כמו כן הם ציינו כי הוא משמש גן ארכיאולוגי ונתון באחריותה של רשות העתיקות, וזו "אינה מסכימה כי ייערכו באתר שינויים כלשהם להכשרתו למקום תפילה".³³

ב-5 בספטמבר 2005 שלח עו"ד יעקב שפירא, ממונה על ייעוץ וחקיקה במחלקת החקיקה במשרד המשפטים,³⁴ מכתב אל היועצת המשפטית של מחוז ירושלים במשטרת ישראל, ובו הבהיר כי "בהתאם לפסיקת בג"ץ הרי שנוכח הכשרת אתר קשת רובינסון, אין בידן [נשות הכותל, נ.מ.], להתפלל כמנהגן ברחבת הכותל ובידן לעשות כן באתר שיועד לכך". עו"ד שפירא מעלה על הכתב את פירוט "מנהגן": א. התעטפות בטלית וקריאה בספר תורה; ב. קיום מניין נשים הכולל אמירת קדיש או קדושה. עו"ד שפירא מבהיר כי אין למנוע מנשות הכותל להגיע לרחבה חבושות בכיפות או למנוע מהן לשיר את פרקי ההלל בקול.

³¹ השופטים: הנשיא אהרון ברק, שלמה לוי, תאודור אור, אליהו מצא, מישאל חשין, טובה שטרסברג-כהן, יעקב טירקל, דורית בייניש, יצחק אנגלרד.

³² דנג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן, מתוך פסקי-דין, כך נז, חלק שלישי, תשס"ג/תשס"ד 2003, עמ' 290.

³³ שם, סעיף 44.

³⁴ עו"ד יעקב שפירא, מחלקת החקיקה במשרד המשפטים, מכתב אל סני"צ עו"ד ציפי גולדברג, יועצת משפטית של מחוז ירושלים, משטרת ישראל, הנדון: נשות הכותל, 5 בספטמבר 2005.

מאז פסיקת בג"ץ האחרונה בשנת 2003 **נשות הכותל ממשיכות להגיע לתפילות ראש חודש בעזרת הנשים שברחבת הכותל המערבי**. לא תמיד התאפשר להן לקיים את תפילותיהן כמנהגן. עם השנים נרשמו כמה מעצרים בגין "התנהגות במקום ציבורי באופן העלול להביא להפרת השלום", "הפרת הוראה חוקית", "מעשה אסור בתחומי המקומות הקדושים", התעטפות בטלית ונשיאת ספר תורה.³⁵ כמה פעילות הורחקו מהכותל לתקופות שונות. לדברי גב' ענת הופמן, יושבת-ראש נשות הכותל, "אנו מקבלות את פסיקת בג"ץ מ-2003, אך חושבות שיש שם שני תנאים שלא מולאו. קשת רובינסון הייתה צריכה להפוך להיות אתר כיאות וכנדרש בהסכמת שני הצדדים. אנו לא מרגישות שמה שנעשה היה כיאות וכנדרש ובוודאי לא בהסכמת שני הצדדים."³⁶

3. התפתחויות אחרונות

ב-11 במרס 2013 התנהל דיון במשרד המשפטים בלשכת המשנה ליועץ המשפטי (משפט אזרחי) בנושא נשות הכותל על רקע "ניסיונות חוזרים ונשנים בחודשים האחרונים של נשות הכותל לקיים תפילה בראשי חודשים כמנהגיהן ברחבת הכותל המערבי".³⁷ בדיון השתתפו המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (אזרחי), הרב הממונה על הכותל והמקומות הקדושים, מפקד משטרת מרחב דוד במשטרת ישראל, היועץ המשפטי למחוז ירושלים של משטרת ישראל ונציגי מחלקת הבג"צים ומחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים.³⁸ בסיכום הדיון נכתב כי אתר קשת רובינסון הוכשר ואפשר לראות בו חלופה לרחבת הכותל לקיום תפילה של נשות הכותל על-פי מנהגיהן.³⁹ "בנסיבות אלו, נשות הכותל מנועות מלקיים ברחבת הכותל את מנהגיהן. ההנחיות כפי שבאו לידי ביטוי במכתבו מיום 5.9.2005 של עו"ד יעקב שפירא ממשרד המשפטים בעין עומדות. [...] כל עוד לא שונה ההסדר יש לנהוג על-פי מה שנקבע בפסיקת בית-המשפט".⁴⁰

ב-11 באפריל 2013 נעצרו חמש מנשות הכותל במהלך תפילת ראש חודש אייר. בדיון בבית-משפט השלום בירושלים שחררה השופטת שרון לארי-בבלי את העצורות ודחתה את בקשת המדינה לאסור את כניסתן לכותל בזמנים מסוימים (הרחקה ממוקדת).⁴¹

המדינה ערערה על שחרורן בפני בית-המשפט המחוזי בירושלים. **בפסק-הדין מ-25 באפריל 2013** דחה השופט משה סובל את הערעור וכתב כי "פסק-הדין בדנג"ץ לא הטיל על נשות הכותל איסור תפילה –

³⁵ עמ"י 13-04-23834 **מדינת ישראל נ' ראס ואח'**, פסיקת בית-המשפט המחוזי בירושלים בפני השופט משה סובל, סעיף 2; אתר נשות הכותל, **היסטוריה, בלוג**, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013.

³⁶ ענת הופמן, יושבת-ראש נשות הכותל, שיחת טלפון, 24 באפריל 2013.

³⁷ לשכת המשנה ליועץ המשפטי (משפט אזרחי), סיכום דיון בנושא: נשות הכותל, 11 במרס 2013.

³⁸ שמות המשתתפים: שרית דנה, המשנה ליועץ המשפט לממשלה (אזרחי); הרב שמואל רבינוביץ, הממונה על הכותל והמקומות הקדושים; נצ"מ משה ברקת, מפקד משטרת מרחב דוד במשטרת ישראל; מיכאל פרנקבורג, היועץ המשפטי למחוז ירושלים של משטרת ישראל; תדמון עציון, מחלקת הבג"צים; הראל גולדברג, מחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים.

³⁹ קשת רובינסון היא בתחומי הגן הארכיאולוגי ירושלים – מרכז דוידסון. לפי אתר "פמ"י – פיתוח מזרח ירושלים", הכניסה לאתר כרוכה בתשלום ותלויה בשעות הפתיחה של הגן הארכיאולוגי. בשנת 2000 חתמה התנועה המסורתית על הסכם עם ממשלת ישראל. באתר התנועה המסורתית נאמר כי לפי ההסכם אפשר לערוך בקשת רובינסון בתיאום מראש "תפילות מעורבות ושוויוניות ברוח התנועה המסורתית". מתפללים המגיעים לפני השעה 9:30 בבוקר אינם חייבים בתשלום דמי כניסה למרכז דוידסון. באתר אפשר לקבל ספרי תורה וסידורים מהתנועה המסורתית. אין להכניס לאתר כיסאות (אלא למוגבלים בתנועתם) ודברי מאכל או לזרוק סוכריות. החברה לפיתוח מזרח ירושלים, **הגן הארכיאולוגי – מרכז דוידסון**, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013; התנועה המסורתית בישראל, **אודות הכותל המסורתי**, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013.

⁴⁰ לשכת המשנה ליועץ המשפטי (משפט אזרחי), סיכום דיון בנושא: נשות הכותל, 11 במרס 2013.

⁴¹ לפי פרוטוקול הדיון הרחקה ממוקדת היא הרחקה בתאריכים מסוימים הנקובים בבקשת ההרחקה, ולא הרחקה גורפת לתקופה קצובה. נציג משטרת ישראל ביקש הרחקה ממוקדת לשלוש תפילות ראש החודש העוקבות לתאריך הדיון. מ"י 21352-04 **מדינת ישראל נ' ראס ואח'**, בית-משפט השלום בירושלים, בפני השופטת שרון לארי-בבלי.

למצער לא איסור שהפרתו מקימה סנקציה פלילית – במקום כזה או אחר". בהודעה לעיתונות שהוציאו נשות הכותל לאחר הפסיקה הן ציינו כי הן רואות בפסק-הדין "החלטה מהפכנית, המאפשרת ביטוי ליותר מצורת תפילה אחת וכוללת תקדימים שישנו סדרי עולם."⁴²

לצד ההתפתחויות הללו יצא בחודשים האחרונים **מר נתן שרנסקי, יושב-ראש הסוכנות היהודית, לתהליך של היועצות שבסופו יגיש המלצות לראש הממשלה.**⁴³ הוא התייעץ עם גורמים בישראל ובתפוצות, בעיקר בצפון אמריקה, ונפגש עם נציגי הזרמים השונים ועם אנשי מקצוע שיכולים לתרום לנושא. בין השאר הוא נועץ ברשות העתיקות ובחן את ההיתכנות הכלכלית של המתווה המוצע – יצירת מתחם כותל אחיד, שישרת זרמים ביהדות וכן את הציבור הישראלי המעוניין בחוויה משפחתית ללא הפרדה. יהיה אפשר להיכנס למתחם החדש 24 שעות ביממה בלי תשלום, דרך כניסה אחת. כל השירותים הניתנים ברחבה היום יינתנו גם במתחם החדש, ובכלל זה גישה לנכים. לדברי מר יוגב קרסנטי, מנהל תחום תכנון בסוכנות היהודית, הקדושה בכותל הדרומי, מעברו הדרומי של מעבר המוגרבים, אינה פחותה, ולכן אפשר להשתמש גם באזור זה במסגרת הפתרון הכולל. לדבריו, מטרת המתווה של הסוכנות היא לחתור להסדר מתוך הסכמה רחבה, שעל-פיה יהיה מתחם כותל אחיד ובמסגרתו יתאפשר לכל אחד לבחור את הסגנון המתאים לו.

בכנסת ה-19 הוגשה הצעת חוק השמירה על המקומות הקדושים (תיקון – הבטחת פלורליזם דתי), התשע"ג-2013,⁴⁴ מטעם סיעת מרצ, המבקשת להוסיף סעיף לחוק שבו יובטח "חופש הגישה והפולחן של הזרמים והתנועות הדתיות השונות וכן יבטאו את ערך השוויון המגדרי". בדברי ההסבר להצעת החוק נכתב כי יש לאפשר לנשים שוויון מלא בבואן להתפלל במקומות הקדושים, ונוכחים במפורש סידורי התפילה בכותל המערבי. הצעת חוק דומה הגיש חבר הכנסת ניצן הורוביץ בכנסת ה-18.⁴⁵

הצעות חוק אחרות המציעות תיקונים לחוק המקומות הקדושים בנושא הסדרי התפילה בכותל, וכן הצעות חוק שנושאן הכותל המערבי, רחבתו וקדושתו, הונחו מאז הכנסת ה-12 (שנת 1990). חלק מההצעות ביקשו להטיל סייגים על התפילה ומציעות עונשים כנגד המתפללים בכותל שלא על-פי מנהג המקום, ואילו אחרות דרשו פלורליזם בהסדרי התפילה.⁴⁶

⁴² אתר נשות הכותל, [ניצחון נוסף לנשות הכותל](#), הודעה לעיתונות, 25 באפריל 2013, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013.

⁴³ הפסקה מבוססת על דבריו של יוגב קרסנטי, מנהל תחום תכנון בסוכנות היהודית, שיחת טלפון, 24 באפריל 2013.

⁴⁴ [הצעת חוק השמירה על המקומות הקדושים \(תיקון – הבטחת פלורליזם דתי\), התשע"ג-2013](#), פ/407/19, של חברי הכנסת ניצן הורוביץ, תמר זנדברג, אילן גילאון, עיסאווי פריג', מיכל רוזין וזוהבה גלאון, הונחה ב-13 במרס 2013.

⁴⁵ [הצעת חוק השמירה על המקומות הקדושים \(תיקון – הבטחת פלורליזם דתי\), התשע"א-2010](#), פ/2681/18, של הכנסת ניצן הורוביץ, אילן גילאון וחיים אורון, הונחה ב-1 בנובמבר 2010.

⁴⁶ הכנסת ה-18: פ/2681/18; הכנסת ה-17: פ/459/17; הכנסת ה-16: פ/1006/16; הכנסת ה-15: פ/1856/15, פ/1794/15, פ/1176/15, פ/2248/15, פ/2095/15; הכנסת ה-14: פ/562/14, פ/1900/14, פ/585/14, פ/1844/14; הכנסת ה-13: פ/122/13, פ/1645/13, פ/677/13, פ/2161/13, פ/36/13, פ/1340/13; הכנסת ה-12: פ/519/12.

סקירה כרונולוגית מקוצרת

- 9.12.1988 – ניסיון ראשון לתפילה משותפת של נשים ברחבת הכותל המערבי, ובתוך כך התעטפות בטלית וקריאה בקול בספר תורה.
- 20.3.1989 – מהומות אלימות עקב תפילת נשות הכותל בתענית אסתר.
- 21.3.1989 – הבג"ץ הראשון בנושא, בג"ץ 257/89 ענת הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי.
- 31.12.1989 – תיקון תקנות השמירה על המקומות הקדושים והוספת איסור עריכת טקסי דת שלא על-פי מנהג המקום.
- יוני 1990 – בג"ץ 2410/90 סוזן אלטר ואח' נ' השר לענייני דתות ואח'; אוחדה עם העתירה הראשונה.
- 26.1.1994 – פסק-דין בבג"ץ הראשון (2410/90, 257/89); שופטים: שמגר, אלון, לוין.
- 17.5.1994 – החלטה מס' 3123 של הממשלה על מינוי ועדת המנכ"לים.
- 30.5.1995 – בג"ץ 3358/95 מטעם ענת הופמן, חיה בקרמן והוועדה הבין-לאומי למען נשות הכותל.
- 2.4.1996 – הגשת המלצות ועדת המנכ"לים.
- 21.4.1996 – החלטת הממשלה מס' 777 למנות ועדת שרים לבחון את החלטות ועדת המנכ"לים ויישומן.
- 28.11.1996 – דיון בלשכת היועץ המשפטי לממשלה שבו הועלתה האפשרות להכשיר את קשת רובינסון כאתר חלופי.
- 2.6.1997 – ועדת שרים לענייני ירושלים החליטה לאמץ את מסקנות ועדת המנכ"לים.
- 23.9.1997 – ועדת נאמן מגישה את המלצותיה וקובעת כי קשת רובינסון היא החלופה המעשית ביותר.
- 22.5.2000 – פרסום פסק-הדין בבג"ץ 3358/95; השופטים: מצא, שטרבסרג-כהן, בייניש.
- 6.6.2000 – עתירת הממשלה לקיום דיון נוסף בבג"ץ, דנג"ץ 4128/00.
- 6.4.2003 – פרסום פסק-הדין בבג"ץ השלישי, דנג"ץ 4128/00, בהרכב מורחב של תשעה שופטים.
- 5.9.2005 – מכתבו של יעקב שפירא, ממונה על ייעוץ וחקיקה במחלקת החקיקה במשרד המשפטים.
- 6.1.2013 – נשות הכותל שותפות לעתירה שהגישו שמונה עותרים על סוגיות נרחבות של ניהול הכותל וסמכויות הקרן למורשת הכותל והרב הממונה על המקומות הקדושים.
- 11.3.2013 – דיון במשרד המשפטים, בלשכת המשנה ליועץ המשפטי (משפט אזרחי), בנושא נשות הכותל.
- 25.4.2013 – פסק-דין של שופט בית-משפט המחוזי משה סובל בערעור המדינה על שחרור חמש נשות הכותל ממעצר; דן בסנקציה פלילית עקב איסור תפילה.

מקורות

פרסומים

- נשות הכותל, אודותינו – שאלות ותשובות, אודות הכותל המסורתי, ניצחון נוסף לנשות הכותל (הודעה לעיתונות), היסטוריה, בלוג, תאריך כניסה: 25 באפריל 2013.
- התנועה המסורתית בישראל, אודות הכותל המסורתי, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013.
- החברה לפיתוח מזרח ירושלים, הגן הארכיאולוגי – מרכז דוידסון, תאריך כניסה: 26 באפריל 2013.
- לאה שקדיאל, קבוצת נשות הכותל: פמיניזם רדיקלי כהזמנה לשיח ישראלי חדש? מערבולת הזהויות – דיון ביקורתי בדתיות ובחילוניות בישראל, ערכו: יוסי יונה ויהודה גודמן, מכון ון ליר בירושלים והוצאת הקיבוץ המאוחד, 2004, עמ' 277-315.
- פרנסס רדאי, תביעה לשוויון בהגדרת הזהות הדתית: מקרה נשות הכותל – סאגה בבית-המשפט העליון, המשפט – כתב העת של בית-הספר למשפטים במכללה למינהל, כרך י"ג, ינואר 2008.

החלטות ממשלה וסיכומי דיון במשרד המשפטים

- החלטת ממשלה מס' 3123 מיום 16 במאי 1994, "הסדרי התפילה ברחבת הכותל המערבי".
- החלטת ממשלה מס' 4221 מיום 20 בנובמבר 1994.
- החלטת ממשלה מס' 5806 מיום 1 ביולי 1995.
- החלטת ממשלה מס' 777 מיום 21 באפריל 1996.
- לשכת המשנה ליועץ המשפטי (משפט אזרחי), סיכום דיון בנושא: נשות הכותל, 11 במרס 2013.
- עו"ד יעקב שפירא, מחלקת החקיקה במשרד המשפטים, מכתב אל סני"צ עו"ד ציפי גולדברגר, יועצת משפטית של מחוז ירושלים, משטרת ישראל, הנדון: נשות הכותל, 5 בספטמבר 2005.

פסיקה וחקיקה

- בג"ץ 145/13 המרכז הרפורמי לדת ומדינה – התנועה ליהדות מתקדמת בישראל ואח' נ' ראש הממשלה ואח'.
- בג"ץ 3358/95 הופמן נ' מנכ"ל משרד ראש הממשלה ואח'.
- בג"ץ 257/89, 2410/90 הופמן נ' הממונה על הכותל המערבי, פ"ד מח (2), 265.
- דנג"ץ 4128/00 מנכ"ל משרד ראש-הממשלה נ' הופמן, מתוך פסקי-דין, כרך נז, חלק שלישי, תשס"ג/תשס"ד 2003, עמ' 289-336.
- חוק השמירה על המקומות הקדושים, התשכ"ז-1967.
- חוק-יסוד: ירושלים בירת ישראל.
- מ"י 21352-04 מדינת ישראל נ' ראס ואח'.
- עמ"י 13-04-23834 מדינת ישראל נ' ראס ואח'.
- הצעת חוק השמירה על המקומות הקדושים (תיקון – הבטחת פלורליזם דתי), התשע"א-2010.
- הצעת חוק השמירה על המקומות הקדושים (תיקון – הבטחת פלורליזם דתי), התשע"ג-2013.
- תקנות השמירה על המקומות הקדושים ליהודים, התשמ"א-1981.

שיחות טלפון

- הופמן ענת, יושבת-ראש נשות הכותל, 24 באפריל 2013.
- קרסנטי יוגב, מנהל תחום תכנון בסוכנות היהודית, 24 באפריל 2013.

הכנסת